

Demokrasinin Koşullarının Belirlenmesinde Uluslararası ve Ulus Üstü Yapıların Etkisi: AB Örneği¹

Art as a Tool for Propaganda and Criticism in Authoritarian Political Systems

Ceren MADEN KARABUDAK *

Makale Geliş Tarihi / Received :24.05.2021
Makale Kabul Tarihi / Accepted :14.08.2021

ÖZET

Son dönem egemenlik tartışmaları ekseninde ulus-devlet egemenliğinin ulus üstü kuruluşlara devredilme durumu sorgulanır olmuştur. Egemenliğin “kayıtsız şartsız” olma özelliği, devletin gücünü ve tarihsel işlevini küreselleşme karşısında yitirdiği tezi doğrultusunda bir takım istisnalara tabi tutulmaya başlamıştır. Bu noktada egemenliğin devredilmesi ya da yeni bir formda düzlem değiştirmesi, teorilerde her nasıl anlatılsa da, fiyiyatta ulus-devletin ulus üstü kuruluşla üyeliği, hatta üyelik yönünde talebi dahi, artık kuralları tek başına belirlemeyeceğinin taahhüdü anlamına gelmektedir. Ulus üstü kuruluşlara dâhil olma hali Türkiye ve AB üyelik süreci özelinde değerlendirildiğinde, istikrarlı ve sürdürülebilir demokratik temeller bakımından bir kazanımdan söz etmek doğru olacaktır. Diğer taraftan ise egemenliğin devri noktasında sınırlılıkların belirlenmesi netliğini yitirmektedir. Bu çalışma ile amaçlanan uluslararası antlaşmalar ya da ortaklıklar ve üyelikler devreye girdiğinde devletin egemenliğinin sınırlanmasının ya da devrinin söz konusu olup olmayacağına ilişkin tartışmalara temel olarak yer vermektedir.

Anahtar Kavramlar: *Demokrasi, Avrupa Birliği, Egemenlik, Ulus Üstü Yapılar, Koşullar*

ABSTRACT

In the axis of recent sovereignty debates, the transfer of nation-state sovereignty to supranational organizations has been questioned. The “unconditional” characteristic of sovereignty has begun to be subjected to some exceptions in directions the thesis that the state has lost its power and historical function in the face of globalization. At this point, the transfer of sovereignty or a change of plane in a new form means the commitment that the nation-state will no longer determine the rules on its own, even though it is described in theory, in practice, even the demand for membership in the supranational organization. When the state of being included in supranational organizations is evaluated in terms of Turkey and the EU membership process, it would be correct to talk about a gain in terms of stable and sustainable democratic foundations. On the other hand, the determination of the limitations at the point of transfer of sovereignty loses its clarity. The aim of this study is to include the discussions on whether the state's sovereignty will be limited or transferred when international agreements or partnerships and memberships come into play.

Keywords: *Democracy, European Union, Sovereignty, Supranational Structures, Conditions*

¹ Bu makale tarafımda Mayıs 2021 tarihinde, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim dalında, Doç. Dr. Cennet USLU danışmanlığında Doktora Tezi olarak savunmaya hazırlandığım “Demokrasinin Koşulları; Türkiye için Olanaklar ve Engeller” başlıklı tez çalışmamdan faydalanılarak hazırlanmıştır.

* Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, cerenmkarabudak@gmail.com ORCID No: 0000-0002-2347-2348

GİRİŞ

1960'lı yıllarda Raymond Aron, Batı ve Sovyet demokratik örgütlenmeleri üzerine yaptığı bir kıyaslamada, tüm toplumların hem birey düzeyinde hem de gruplar açısından türdeş olmadığının altını çizerek, otorite ve gelir hiyerarşisinin gruplaşmaları belirlediğini vurgular. Aron' a göre, Batı toplumlarında teşkilatlanma hakkı, sendikalaşma hakkı ve çıkar grupları üzerinden teşkilatlanma hali olağan bir durum iken Sovyet tipi demokratik toplum, yine gruplar türdeş olmamasına rağmen teşkilatlanma ve gruplaşma bilincine varamamıştır. Bu fark yazara göre teşkilatlanma hakkı ve bu hakkın reddi arasında politik rejimin teşkilatlanmaya izni ya da yasağı ile ilgilidir (1976:12). Özellikle 90'lardan sonra küreselleşme kavramının politik, ekonomik ve ideolojik olarak her alana nüfuz etmiş olması, en temelde hem yerel örgütlenmeyi desteklemiş hem de tezatıyla ulus-devlet örgütlenme şeklini hem hukuken hem de sermaye odaklı öteleyerek ulus-üstü örgütlenmeleri destekler olmuştur. Artık politik rejimlerin örgütlenmelere bakış açıları, yasakları ya da onayları önemini büyük oranda yitirmiş, ulus-devletin uyumlanması ya da rıza gösterme kapasitesi denenir olmuştur.

Bu örgütlenebilme mantığını yerel sendikal bir örgütlenmeden, ulus-üstü bir örgütlenme şekline kadar genellemek mümkün olabilmektedir. Özellikle demokrasinin koşullarının belirlenmesi küreselleşme odağından değerlendirildiğinde, karşımıza çıkan aktörler ulus-üstü örgütlenme şekilleri olmaktadır. Soğuk Savaş sonrası, başta Amerika olmak üzere Batılı devletler ve kurucusu oldukları ulus üstü yapılar, uluslararası politikaların düzenlenmesinde demokratik hassasiyeti açık olarak vurgular olmuştur. Hali hazırda fark etmeksizin örgütlenme ölçekleri ya da yönetsel ölçekler üzerinden demokrasinin düşünülmesi sürecinde karşılaşılan bir durum; uluslararası kuruluşların demokratikleşmeye yakınlıklarıdır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ülkelerin ekonomik, kültürel ve askeri işbirlikleri ve buna bağlı olarak ulus üstü kuruluşlara yetki devirleri, beraberinde demokrasinin ülkeler arası ve ulus üstü biçimde nasıl işlediği ya da işlemesi gerektiği üzerine düşünmeyi de zorunlu kılmıştır. Ancak bu aşamada belirtilmesi gereken bir durum vardır ve Robert Dahl, bu noktada önemli bir “demokratik açık” tan bahsetmektedir; kararların alınması noktasında yine politik ve bürokratik seçkinlerin pazarlıkları söz konusudur ve demokratik yöntemler yerini pek çok kez delegelerin diğerlerini ikna etmesi sürecine bırakabilmektedir. Bu süreci işleten en önemli etkenlerin başında da ulusal ve uluslararası piyasaların selametinin düşünülmesi olmaktadır (2015:130).

Uluslararası ilişkiler literatüründe güç kavramı ve sınıflandırması oldukça önemli bir izlek olarak kullanılmaktadır. Bu sınıflandırma içerisinde yer alan *normatif güç* kavramı, AB uyum şartları ve yaptırımlar bağlamında açığa çıkan gücü en temelde açıklar niteliktedir. Öyle ki, normatif güç ile kastedilen sert gücün tersine fikirlerin, değerlerin ve kuralların ortaya konması ve ekonomik yaptırımlar ya da hariç bırakılma tercihleri de sunularak bu kurallara uyulmasının beklenmesidir. Çalışma ile amaçlanan bu *normatif gücün* ulus-devlete özgü egemenlik biçimini ulus üstü yapılar eliyle nasıl şekillendirdiğini tartışmaktır. Çalışmanın araştırma alanı ve örneklemi, ulus üstü yapıların demokratik hassasiyetleri ile sınırlandırılmış, diplomatik ya da ekonomik yaptırımlar ile demokrasi düzleminde buluşma amaçlanırken kullanılan bir takım inisiyatifler çerçevesinde incelemeler yapılmıştır. Bu konuda en iyi bilinen örneklerden biri Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde karşılaşılan (*acquis communautaire*) uyum şartlarıdır ve bu uyumlandırma süreci

içerisinde ulus-devlet egemenliğinin sınırlarının ne derece aşındırıldığını tartışmak çalışma ile amaçlanandır.

1. MEŞRU İKTİDAR-FİİLİ İKTİDAR AYRIMI; AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ ÖZELİNDE ULUS ÜSTÜ YAPILARIN DEVLET EGEMENLİĞİNE VE DEMOKRASİLERE ETKİSİ

“Cemiyetin demokratik şekilde kendi üzerinde tasarrufta bulunabilmesi fikri şimdiye kadar sadece ulus-devlet çerçevesi içinde ikna edici şekilde gerçekleşebildiği için ulus sonrası oluşum fikri, siyasi arenalarımızda müşahede ettiğimiz çaresizlik alarmlarını harekete geçirmektedir. Ulusal siyasetin gelecekte savunma güvenliğinin gereklerine uymaya çalışan zeki bir işletmeciliğe indirgenmesi ile siyasi mücadeleler, var oluşlarının son kalıntılarını da kaybetmektedirler.”

Jürgen HABERMAS²

Başta egemenliğin uluslararası ilişkileri ilgilendiren tarafı ile anlamını şöyle hatırlamak gerekir; bir tüzel kişilik olarak devletin bağımsızlığının koşulsuz ve sınırsız olması, hukuki statüsünün diğer devletlerle eşit olması, milli sınırları dâhilinde kendisine rakip olma ihtimalli başka bir güç ya da tehdidin bulunmaması³ (Gözübüyük, 2000:15). Son on yıllarda, devletin gücünü ve tarihsel işlevini küreselleşme karşısında yitirdiğine ilişkin görüşler gelişmeye başlamıştır. Buna göre, piyasa şartlarını devletin düzenlediği dönemler yerini küreselleşme ile çok uluslu gayri şahsi şirketlerin söz sahibi olduğu dönemlere bırakmıştır. Bu görüşün temsilcilerinden biri olan Strange’ e göre; öncelikle teknolojik gelişmeler ve özellikle nükleer silah teknolojileri, devletin ‘güvenliği sağlama’ rolünü boşa çıkarmıştır. İkincisi, yine teknolojik gelişmelere bağlı olarak küresel finans piyasalarının öneminin artması ve devletlerin ulusal ekonomilerde yerine getirdikleri görevlerinin küresel piyasalarda bir karşılığının olmamasıdır. Nükleer silah teknolojileri üzerinden açıklanan *devredilen egemenlik* formlarına ilişkin kurgulardan biri de Russell’ a aittir. Bertrand Russell, nükleer silah teknolojilerini doğru kanalize etmenin tek yolunun bir *dünya devleti* kurmak olduğunu söyler; kendi dönemi için ABD, İngiltere, Rusya ve Fransa’nın –bugün Çin, Hindistan, Pakistan, İsrail, İran ve Kuzey Kore de eklenmiştir- elinde bulunan nükleer güç, dünyanın sonunu getirecek ve geri dönülemez sonuçlara neden olacak savaşların habercisidir. Bu savaşlara ve buna ek küresel yoksulluğa karşı koymanın yolu, dünya çapında bir işbirliğidir. Küresel barışı ve ekonomik eşitliği sağlayabilmek adına ulus üstü bir otoritenin oluşturulması, devletlerin iç işlerinde bağımsız dış ilişkilerde ise bu otoriteyi tanıması gereklidir zira devletler tek başlarına bu amaca hizmet edemez, dahası kendi halklarını bile felaketten uzak tutamaz. Yöntem ise savaş güçlerinin tamamını elinde tutan bir dünya örgütünün kurulmasıdır (Etgü, 2015:81).

Sözü edilen ve 1960’larda tasarlanmış olan bu kurgunun pek çok değişik örneği daha vardır ve şu yüzden dikkat çekmektedir, çok öncesinde 17. Yüzyılda Avrupa Birliği tarzı bir yapının fikri temellerinin atılmış olmasıdır. William Penn’ in *“An Essay Towards the Present and Future Peace of Europe”* (1693) da bir Avrupa Parlamentosu önerisi;

² (2002:77)

³ Tanım ayrıntıları için Bkz. Şeref Gözübüyük (2000)

“Avrupa’da egemen olan prensler, barışın ve düzenin korunması için atayacakları delegeleri vasıtasıyla, Devletler Meclisi veya Parlamento nev’inden genel bir Diyet Meclisi halinde toplanmayı kararlaştırmalı ve orada karşılıklı uygulayacakları ve uyacakları adalet kurallarını saptamalıdır.” (Akdoğan’dan aktarımla 2010:57).

Ya da Saint Simon’ un 1814’de bir Avrupa devletini tahayyül ettiği *“Avrupa Toplumunun Yeniden Teşkilatlanması”* eserinde ya da 1780’lerde Kant’ın *Sürekli Barış* yapıtıyla temelini attığı, devletlerin iradeleri dışında olsa dahi ilerlemenin sonucunun kozmopolit bir anayasa olacağı fikri;

“Bir arada yaşayan insanlar arasındaki tabii durum (status naturalis) bir sulh hali olmamakla birlikte ve hatta her an patlama potansiyeli bulunan bir savaş durumudur. Durum böyle olduğunda, kalıcı bir barış durumunun tesis edilmesi gerekir; çünkü salt düşmana karşı savunma içerisinde olmak ya da düşmana karşı eylemsizlik ve defansif olmama hali yeterli bir güvence sayılamaz; her bir komşu, bir diğerinin güvenliğini tehdit etmeyeceği hakkında teminat vermelidir; bu da ancak yasalarla belirlenmiş bir durum (hukuk düzeni) çerçevesinde olabilir; böyle bir düzen kurulmadığı sürece herkes bir diğerinden bu tarz bir korumayı bekleyecek akabinde de komşusuna düşman gibi davranabilecektir.” (Kant, 2020:287).

Tam da bu noktadan hareketle 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa devletlerinin ulusal egemenlikleri pahasına kıtada barışı sağlayamayacağı⁴ fikriyle bir birlik olgusu doğmuştur. Özellikle Almanya’nın ve etkilenen tüm Avrupa devletlerinin içerisinde bulunduğu ekonomik yıkımın telafisi ve dahası milliyetçilik ve Nazizm karşıtı özgürlükçü ekonomi-politikaların uygulanabileceği liberal bir yapı için Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu deneme uygulaması ve sonrasında görülen başarı ile de gümrüklerle başlayan bütüncül bir ekonomik yapı kurulması amaçlanmıştır. Savaşların ve neticede savaş yıkımlarının sonlandığı, güvenlik görevinin ve dolayısıyla güvenlik harcamalarının NATO’ya devredildiği, bu sayede faydalanılan barış hali üzerine meşruiyetinin kurulduğu birlik için kapsayıcı hukuk kuralları da belirlenmiştir. Bu üst hukuk kuralları sisteminde, AB hukuku, kendini üye devletlerin iç hukuklarından görece yukarıda konumlandırarak ve aynı zamanda da etkisini üye devletlerin iç hukukları üstünde artırarak bağlayıcılık sağlamayı amaçlamıştır. 1979’da Avrupa Parlamentosu için ilk demokratik seçimlerin yapılması ve 80 sonrası neoliberal politikaların ürettiği devletin minimize edilmesi fikri ile küreselleşme ve üst kimliğe sahip olma taraftarları, Avrupa Birliğini ‘Avrupa vatandaşı olma’ talepleri ile önemli ölçüde güçlü bir yapı haline getirmiştir (Denk, 2018:53-55).

Devletlerin egemenliği ve şiddet tekeli bağlamında hâlihazırda sadece Avrupa devletleri değil dünya genelinde ulus-devletlerin referans aldığı temel noktalar sorgulanmaktadır. En basit örneği ile devletler, salt kendilerinin koyamadığı uluslararası hukuk anlaşmalarına uymayı taahhüt etmekte, ulus üstü mekanizmaların sınırlandırmalarını iç hukuk sistemlerine uyarlamaktadır. Avrupa Birliği’nin mantığı da salt coğrafi bir ortak paydadan temellenmemekte, hukuki ve ekonomik birlikteliğin yanı sıra ortak gelecek amacı, ortak yönetim ve organizasyonlar ile ortak sembolleri⁵ de

⁴Jean Monnet, Avrupa Birliği’nin tarihsel sürecinde ulus-üstü bütünleşme fikrinin ete kemiğe bürünmesini sağlayan en önemli isimlerden biridir. İkinci Dünya Savaşı sırasında “Fransız hükümetinin sürgündeki üyesi olarak üyesi olarak 5 Ağustos 1943’te yaptığı şu açıklama oldukça çarpıcıdır; *“Halklarına refah ve sosyal kalkınma sağlayamayacak kadar küçük olan Avrupa devletleri bir federasyona dönüşmeli. Ulusal egemenlik temelinde devam edersek Avrupa’da barış olmayacaktır.”* (Denk, 2018:49).

⁵ Lizbon Anlaşmasında kesin ortak kararla reddedilmesine dek, Birliğin ortak bayrak, para birimi, marş, (9 Mayıs Avrupa Günü) Avrupa Günü, ortak anayasa vb. “Avrupalılığı” oluşturacak konular aralıklarla gündeme getirilmiştir.

kapsamaktadır. Hukuki sistemin uygulanması ve egemenlik noktasında, kayıtsız-şartsız nitelenen devlet egemenliğinin kendi üzerinde bir otoriteyi tanımaması durumu, AB sistematığında egemenliğin bir ölçüde devredilebilirliği fikrine dönüşür. Üst hukuki kuralları da kapsayan *çatı egemenlik* fikri, klasik devlet egemenliği mantığını, devletlerin ayrı ayrı onaylarını almayı gerektirmeyecek bir karar alma mekanizması kurarak ve devletlerin pek çok konuda yasal kurumlarının işleyiş sistemini AB inisiyatifine devrederek dönüştürmektedir.

Ancak buna karşıt bir görüşe de yer vermek gerekliliği ile; yine küreselleşme karşısında ne olsa da üretim ilişkilerinin devlet içerisinde sürdüğü ve ulus-devletin işlevini yitirmediği sadece dönüşümünün kaçınılmaz olduğu savına da atıf yapılmalıdır. Bu savın AB için bir gerekçesini Denk şöyle özetlemektedir;

“Avrupa Birliği tartışmalarında gelişigüzel bir tarzla en sık dile getirilen “siyasi” argüman, Birliğin sınırları, gümrükleri, vatandaşlığı ve hatta egemenliği aşındırdığı ve son tahlilde ulus-devleti ortadan kaldıracığı yönündedir. Lehte olanlar bir anlamda ceberut ulus-devlete karşı olumlama, aleyhte olanlarsa egemenliğin elden gittiği uyarısında bulunmak için varmaktadır bu hükme. Oysa çok temel bir nokta göz ardı edilmektedir. Bütünleşme sürecinde sınır mefhumu değil mevcut sınırlar, gümrük mefhumu değil mevcut gümrükler, vatandaşlık mefhumu değil mevcut vatandaşlıklar, para mefhumu değil mevcut paralar ve nihayet devlet değil mevcut (ulus) devletlerdir tartışma ve revizyon konusu olan. AB, çok uluslu karakteri nedeniyle ve sayesinde, egemenliği/devleti tedricen zayıflatarak sonlandırma değil mevcut egemenlikleri/devletleri tedricen eriterek tek bir (federal ya da konfederal) egemenlik “devlet” alanıyla ikame etme sürecidir. AB, yeniden ölçeklendirilmekte olan egemenliğin ağırlık merkezine yerleşerek egemenliğin alametifarikası olan temel işlev, araç, kurum ve hatta sembolleri tedricen kendisinin kılmaya yönelmiş bütüncül bir bütünleştirme denemesidir.” (2018:49).

Egemenliğin devredilmesi⁶ ya da yeni bir formda düzlem değiştirmesi, teorilerde ya da öngörülerde her nasıl yorumlanırsa yorumlansın fiiliyatta ulus-devletin ulus üstü kuruluşa üyeliği, hatta üyelik yönünde talebi dahi, artık kuralları tek başına belirlemeyeceğinin taahhüdü anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra özellikle AB üyelik süreci özelinde gelişen en önemli taahhüt, istikrarlı ve sürdürülebilir demokratik temellere ilişkindir. Demokratikleşmeye dair

⁶ Anayasa Mahkemesinin 41. Kuruluş yıldönümünü konuşmasında Ahmet Davutoğlu'nun, AB ve egemenlik devri bakımından gerçekleştirdiği konuşmanın bir bölümü şöyledir; *“... Avrupa Birliği açısından, uluslararası hukuk egemenliği vardır. Yani Avrupa Birliği üyesi olmakla, uluslararası hukuk bakımından tanınma noktasında Türkiye'nin bir kaybı olmayacaktır. Örneğin, Almanya ya da Fransa bir uluslararası hukuk nesnesi olarak varlıklarını sürdürmektedirler ve aynı zamanda karşılıklı olarak hukuken de birbirlerini de tanımaktadırlar. Bu doğrultuda uluslararası hukuk, egemenliğin kendi içerisinde varlığını sürdürmesine müsaade etmekte ve buna bir engel teşkil etmemektedir. Ancak aşınan fikir Westfalya egemenliği noktasındadır. Diğer bir deyişle bir ülke ya da ülkelerin diğer bir ülkenin iç ilerine karışmayacağına ilişkin anlaşma önemli ölçüde aşınmıştır Kopenhag kriterleri gibi ortak hukuk normlarına ilişkin düzenin kurulması, karşılıklı müdahale ve denetimi de beraberinde getirecektir ve getirmektedir. Başka bir açıdan bunun terinde çarpıcı bir örnek de vermek gerekirse, Tayvan'da Westfalya egemenliği var, kimse gidip Tayvan'ın iç işlerine müdahale edemez; ama uluslararası hukuk egemenliği yok; çünkü Tayvan'ı kimse tanımıyor. Filistin'de uluslararası hukuk egemenliği var, Filistin'i tanıyanlar, Yaser Arafat geldiğinde devlet başkanı muamelesi yapıyor; ama diğer hiçbir unsur yok. Dolayısıyla, farklı standartlarda farklı egemenliklere sahip ülkeler söz konusu.” (2003:4-5).*

gerçekleştirilmesi beklenen bu taahhütleri AB üyelik sürecindeki ülkeler ve özelinde Türkiye örneğinde değerlendirmeden önce, demokratikleşme ön koşuluna atfedilen negatif düzlemdeki *demokrasi mühendisliği*nden kısa da olsa bahsetmeden geçmemek gerekir.

Demokrasi mühendisliği, gerek tek bir ülke ya da ülkeler birliği, gerek çok uluslu yardım kuruluşları ve finans organizasyonları ya da ulus üstü yapıların, yani kısa ve genel kullanımdaki tabiriyle *Batı'nın*, görece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere insani, askeri ve finansal yardımlar sağlamalarının karşılığını siyasal ön koşullara bağlamaları hali olarak tanımlanabilir. Bu siyasal ön koşulların sağlanmasında Soğuk Savaş öncesi dönemde sadece komünizmi benimsememek şartı yeterli iken, komünizm tehlikesinin ortadan kalkmasıyla yardımlar yapılmasında farklı prensipler geliştirilmiştir. Soğuk Savaş sonrası küresel sorunlar ön planda tutulmuş ve çözümleri için her bir ülke ölçeğinde demokratik konsolidasyonun sağlanması şartı öne sürülmüştür. Çünkü araçsal varsayıma göre ulus-devlet ölçeğinde az gelişmişlik, hukuk devleti olma ve insan hakları ihlali gibi sorunlara ya da daha küresel aşkın bir amaçla dünya barışını sağlamaya gösterilen yegâne çözüm demokrasidir. Demokratik konsolidasyonun içeriği de Batı olarak tasvir edilen ancak içerisinde pek çok farklı yapılaşmayı barındıran çeşitlilik kadar farklı ve çok beklentiyi içerebilmektedir. Örneğin ABD siyasal liberalleşmeyi ön planda tutarken, AB kamusal kaynakların kullanımı konusunda ya da Kuzey Avrupa ülkeleri insan hakları konusunda hassasiyet göstermiştir. Farklılık gösteren bu hassasiyetler, neticede getirilmek ya da geliştirilmek istenen demokrasinin içeriğinin tam olarak ne olduğu ve ilgili desteklerin/yardımların gerçekleşmesi ile demokratikleşme arasındaki bağıntının netliği konusundaki çelişkileri beraberinde getirmektedir (Akgün vd., 2011).

Bu noktada ister araçsal, ister içkin/normatif bir saikle ya da kurulumsal bir mühendislik sonucu olsun demokrasi, özellikle batı dışı toplumlarda, devletin varlığını koruyacak ideal yönetim olarak algılanmaktadır. Bu ideal yönetimin şifrelerinin de Batı'da olduğu ön kabulü ile demokratikleşme sürecinde yüzler hep Batı'ya dönük seyretmektedir. Parekh, Batı dışı siyasal oluşumlardaki modernleşme çabalarında Batı modernliğinin duygusal olarak kendiliğinden benimsendiğini söyler (2005: 556). Avrupa Birliği üyesi ülke olmak çabalarının bir ayağının da bu duygusal yaklaşımdan kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne dâhil olma süreci 1959'da AET'ye ortaklık başvurusu ile başlamıştır. Bunun öncesinde yine Batı odağında OECD ve NATO üyelikleri için süreçler işletilmiştir. Stratejik sürece bakıldığında II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye, Batı tarafından Doğu bloğuna karşı kanat görevini üstlenecek bir ülke olarak atfedilmiştir. Stratejik jeopolitik durumundan dolayı, NATO'ya kabul edilerek Sovyet Bloğundan uzaklaştırılmak istenmiş ve Avrupa savunma sistemine dâhil edilmiş, Avrupalı ülkelere ayrı tutulmaksızın Avrupa Konseyi'nin üyesi yapılmış ve Avrupa kurumlarının işleyişini benimsemiştir. Ancak Doğu Bloğunun yıkılmasından sonra Türkiye Batı için aynı stratejik önemi taşımaz olmuş, AB üyelik süreci umulduğu kadar hızlı ilerleyememiştir (Manisalı, 2002:21-28). AB uyum sürecinde Kıbrıs sorununun çözümü, ekonomik kriterlerin sağlanması, MGK gibi bazı kurumların Birliğe uyumlandırılması vb. konular bir yana, demokratikleşme, insan hakları ve hukukun üstünlüğü konularını kapsayan kriterler üyelik sürecini oldukça içerisinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. 1993 yılında tam üyelik şartlarının sıralandığı Kopenhag zirvesinde, demokrasi, insan haklarının ve azınlık haklarının teminatı olacak kurumların inşası ve işletilmesi, hukukun üstünlüğü, şartları siyasi kriterler olarak belirlenmiştir. Özer (2009:96-97); Türkiye açısından Kopenhag kriterlerini

karşılabilme amaçlı gösterilen çabaların, demokratikleşme hedefindeki yol haritasının çizilmesi ve demokratik bilincin yerleşmesi bakımından önem taşıdığını belirtmektedir. Ancak şu noktayı da eklemektedir; “AB, yıllardır öne sürdüğü siyasi koşullar kapsamında ortaya koyduğu insan hakları ve demokratikleşme sorunlarıyla devamlı Türkiye’yi köşeye sıkıştırmaya ve bu konuda kendi çıkarlarına uygun çeşitli tavizler koparmaya çalışmıştır.”

AB üyelik sürecine ya da AB’nin koşullar doğrultusunda gerçekleşen yaptırımlarına örneklerden biri, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında Türkiye – AT ilişkileri olarak gösterilebilir. Bu dönem, belirlenen siyasal ön koşullar üzerinden ortaya çıkacak olan sorunlu dönemlerin başlangıcı sayılmaktadır. Aslında 12 Eylül dönemi ardından AT, ilişkileri hemen askıya almak yerine daha ihtiyatlı bir izleme/bekleme sürecini benimsemiştir. Ancak 1981 yılına gelindiğinde MGK parti kapatma kararları ve takip eden idam istemlerinin gündeme gelmesi ile AT’nun Türkiye’ye karşı olumsuz tutumu belirginleşmiş, AT’nun çeşitli organlarınca farklı yaptırımları gündeme gelmiş ve nihayetinde 1982’de “Türkiye’de insan hakları ve demokratik özgürlükler sağlanana kadar mali yardımın askıya alınması” tavsiye kararı olarak benimsenmiştir (Çayhan ve Ateşoğlu Güney,1996:103, Eralp, 1996:47). O dönem için kıta birliğine giriş şartlarının demokrasi üzerine olan ayağı daha prosedürel işletilmekte iken, özellikle Soğuk Savaş sonrası AB Doğu Avrupa genişlemesi sürecinde Birliğin demokratik şartlılığı değişmiş ve özcü bir demokrasi anlayışı, katı denetim mekanizmaları ve şüphe barındırmayan bir üyelik perspektifi olarak genişletilmiştir (Usul, 2008).

Gümrük Birliği sürecinde olumlu ilerleme kaydeden Türkiye - Avrupa Birliği (AB) ilişkilerinin Lüksemburg Zirvesinde yeniden sekteye uğradığı görülmektedir. O dönem için yani 90’lı yılların başında demokratikleşme sürecini henüz tamamlamamış ve liberal demokrasi düzenine tam anlamıyla uyum sağlamamış Kıbrıs Rum Kesimi ve 10 Merkez ve Doğu Avrupa Ülkesi (MDA) için tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmiş ve üyelik kriterleri olarak Kopenhag Kriterleri benimsenmiştir. Bu durum AB’nin demokratik koşulları öne sürerek yürüttüğü ikircikli politikalarına bir örnek teşkil etmiş, üyeliği konuşulan bu ülkelerden çok daha önce görece demokratik ve liberal yapıyı benimsemiş Türkiye için AB ile ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuştur.

Anayasal devlet, hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlüklerin korunması, çoğulculuk ve çok partili sistem kavramlarını kapsayan *liberal Batı demokrasisi* yani Avrupa’nın üzerinde uzlaşma sağladığı demokrasi modeli, AB odaklı hareket etmek isteyen her devlet için benimsenmesi gereken bir Sözleşme’dir. Bu Sözleşme’ye atıfla bir örneği, Refah Partisi kapatma davası için AİHM karar maddesini Koçak (2006:117) şöyle aktarmaktadır;

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından demokrasinin, Sözleşme aracılığıyla tasarlanan tek politik model olduğu ve yalnızca demokrasinin Sözleşme aracılığı ile uyumlanabileceği ifade edilmiştir. Daha basit bir dille baskıcı ve totaliter olmayan bir rejimin adı olarak demokrasiyi telaffuz edebildiğimize göre, Sözleşme tarafından tasarlanan bu politik modelin, Sözleşme içerisinde yer almayı taahhüt etmiş, yani taraf her ülke tarafından benimsenmesi ön koşuldur. Aynı ön koşul, Avrupa Birliği’ne üye olmak isteyen her devlet için de geçerlidir.”

Bir başka açıdan günümüz için bakıldığında üyeliğe ilişkin demokratik koşulluluğun altı bu kadar çizilirken, mevcut üye ülkelerin demokrasiyi işletmeleri ile ilgili aksaklıklar, AB için yeni bir ikirciklik oluşturmaktadır. Özellikle son zamanlarda Polonya ve Macaristan özelinde gelişen yargı bağımsızlığının zedelenmesi ve temel hak ve hürriyetlerin ihlali konuları, AB'nin demokratik denetim mekanizmalarının işlerliğini sorgulatır olmuş ve hukukun üstünlüğüne ilişkin bulanık alanlar oluşturmuştur. Neticede ön koşulların öne sürülmesi ile mevcut kurallara uyulması arasında bir kurumsallık sorunu mevcuttur⁷ (Soyaltın, 2020:70).

AB Güney Akdeniz bölgesel politikası içerisinde yer alan Barselona Süreci içerisindeki ana finansal fonun sadece %14'ü bölgesel aktiviteler için kullandığı, kalan oranın ise Güney Akdenizli ortaklara doğrudan ya da ikili kanallar aracılığıyla aktarıldığını belirten Cevheri, (2018:89) dağılımları ve gerekçeleri şu şekilde aktarmaktadır;

“İddialı bütçenin aksine oldukça mütevazı sayılabilecek bu miktardan Suriye hiçbir şekilde pay alamamış – 99 milyon Euro’ luk bir bütçe öngörülmesine rağmen – Lübnan ise dağıtılması hedeflenen 182 milyon Euro’nun yalnızca 1 milyon Euro’sunu elde edebilmiştir. AB Komisyonu, senelik yayımlanan MEDA (Mediterranean Economic Development Area) raporunda, planlanan bütçe ve dağıtılan asıl miktar arasındaki büyük farklılığı çeşitli gerekçeler üzerinden açıklamaya çalışmıştır, örneğin Cezayir’e öngörülen fonlardan yeteri kadar verilmemesinin sebebi Cezayir’de yaşanan siyasi karışıklıklardır veya Türkiye’nin öngörülen yardımların sadece % 4’ünü alabilmesinin sebebi Türkiye’de yaşandığı öne sürülen insan hakları ihlalleri sebebiyle Avrupa Parlamentosu’nun uyguladığı yaptırımlardır”

Literatür taramasında bu ve benzeri çelişkileri gösterir örneklerin oldukça fazla geliştiği incelenmiştir. Üyelik sürecinde AB tarafından öne sürülen koşullar hem ülkelere göre hem de

⁷ Daha teknik ve açık bir karşılaştırma ile; Türkiye, Avrupa Birliği’ ne adaylık statüsünü 1999 yılında kazanmış bu tarih itibari ile Avrupa Birliği’nden periyodik olarak Katılım Ortaklığı Belgesi almış ve bu doğrultuda ulusal planlar/stratejiler belirlemeye başlamıştır. Bu kapsamda kısa vadeli şartlar olarak yolsuzlukla mücadele ve yargı bağımsızlığı konusunda gereklilikler belirlenmiştir (Avrupa Konseyi, 2001:19). Komisyon bu anlamda belirtilen koşul ve direktiflerin Türkiye tarafından nasıl gerçekleştirildiği konusunda hazırladığı ilerleme raporunda yolsuzlukla mücadele konusunda hala sorunlu alanların olduğunu raporlamıştır (Avrupa Konseyi, 2002:46). Yürütme ve yargının birbirinden bağımsızlığı bir ön koşul iken mevcutta tespit edilen organik bağın hukukun üstünlüğü ilkesi ile uyum sağlamadığı ve yolsuzluklar karşısında yargının bağımsızlığını sağlayamama tehlikesini öngörmüş ve vurgulamıştır (Avrupa Konseyi, 2003: 22). AB Türkiye müzakerelerinin 2005 yılında başlaması ile Ortaklık belgesi revize edilerek, yargı bağımsızlığı konusunda kısa vadeli bir program talep edilmiştir (Avrupa Konseyi, 2006: 22). 2008 yılında yayımlanan Ortaklık Belgesine göre ise odak noktası Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu olmuş, yargının bütünü temsil eden Kurumun bağımsızlığının işlerliğinin teminat altına alınması istenmiştir (Avrupa Konseyi, 2008: 5). Kuzey Makedonya’nın 2005 yılında adaylık statüsü kazanması bu noktada dikkat çekicidir çünkü ilgili ülkeye bu statüyü kazanmasından yakın zaman önce Komisyon tarafından yolsuzlukla mücadele ve yargı bağımsızlığının sağlanamaması konularında üst düzey sorun dereceli bildirim raporları gönderilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2007:10). Ayrıca ilerleyen süreçte yargıya siyasi müdahale kapsamında İçişleri Bakanı’nın yakalama kararlarının uygulanmasında yetki kullanımının altı çizilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2010: 68). Hâkim ve savcı atamalarının ve görevde yükselme süreçlerinin siyasilendiği vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2016, s.15,54). Benzer şekilde 2014 yılında adaylık statüsü verilen Arnavutluk için de Avrupa Birliği eleştirileri yöneltilmiş, adaylık statüsü kazanmadan hemen önce yayımlanan ortaklık belgelerinde Arnavutluk’ta yargı bağımsızlığı ve siyasi yolsuzluk arasındaki bağa dikkat çekilmiş, yargı bağımsızlığının ülke yönetiminde artırılması doğrultusunda adımlar atılması istenmiştir (Avrupa Konseyi, 2004; 2006a). Avrupa Birliği tarafından Hâkim ve savcı atamalarındaki standartsızlığın ivedilikle çözülmesi gereken bir sorun olduğu belirtilmiştir (Avrupa Konseyi, 2004:7). Ayrıca Yüksek Mahkeme ve Anayasa Mahkemesi üyelerinin atanması sürecinde Yüksek Adalet Konseyi’nin siyasi müdahaleleri eleştirilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2015: 13). Hukukun üstünlüğünün sağlanması ve geliştirilmesi noktalarında da Sırbistan ve Karadağ’ a çerçeve belge verilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2018a:17;aktaran, Soyaltın, 2020;79)

dönemlere göre farklılaşmış, ayrıca üye ülkelerin koşulları sürdürülebilirliğinin denetlenmesi konularının da tatmin eder bir kurallılığa bağlanamadığı görülmüştür. Soğuk Savaş sonrası gelişen siyasal koşulluluk olarak demokrasinin şartının bir versiyonu da özellikle 2004 sonrası AB'nin doğu ve güney komşularına yönelik geliştirdiği ve demokrasiye teşvik için finansal yardımları içeren Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy – ENP)'dir. “Avrupa Birliği genişleme politikası çerçevesinde Avrupa Komşuluk Politikası'nın temel amacı ve ontolojik sebebi, Avrupa Birliği'ne komşu ülkelerde demokrasi, yargı bağımsızlığı, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne dayalı reformları teşvik etmesinin tarihsel izlek bağımlılığını oluşturmaktadır.” (Durakçay, Gülal, 2018;290). Demokrasi teşviki, liberal odak için devletlerin tamamen lehine işletilen bir durumdur zira demokrasinin beraberinde getireceği güvenlik, ekonomik istikrar ve özgürlükler devletlere nihayetinde fayda sağlayacaktır

SONUÇ

Son olarak en başa, egemenlik konusuna dönecek olursak, temelde ulus üstü yapılar ve ulus-devlet arasında *egemenlik kimin elinde* sorusuna aranacak cevap için birkaç husus netlik kazanmalıdır ve bu sayede benzer çalışmalar açısından da yol gösterici izlekler oluşturulabilecektir. Öncelikle uluslararası anlaşmaların amaç ve içeriği net olarak ortaya konmalıdır ki bu sayede ulus üstü örgütlerin ulus-devletin egemenliğini sınırladığı ya da egemenliğe ortak olduğu tezine bir temel oluşturulabilir ya da bu tez reddedilebilir. Egemenliğin sınırlanması noktasında ve hatta egemenliğe içkin yetkilerin kısmen de olsa devri durumunda anlaşmaların tarafı olmaya ilişkin yöntem ve sınırların belirlenmesindeki karşılıklılık ve rıza durumu da önemli bir veri sağlamaktadır. Anlaşmaların şartlarını karşılamaya yönelik tesis edilen kurumların işleyişi ve üyesi olunan ulus üstü örgütlere halkın katılımının niteliği ve bu katılımın kurumsal olarak işletilebilmesi demokratik koşulların sağlanması bakımından önemli bir husus olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca insan haklarının gözetilmesi ve hukuk devleti ilkesine bağlılık seviyelerinin belirlenmesi noktası da konuya boyut kazandıracaktır. Bu anlamda tüm bu hususlara ek tartışılması gereken başka bir boyutun da literatüre ilişkin olduğu söylenebilir. Siyasal yazında ve uluslararası sistemde ulus-devletin egemenliğinin niteliği tartışılırken, klasik egemenlik kavramını da mevcut çok yapıli sistem göz önünde bulundurularak tekrar düşünmenin ve gözden geçirmenin, bu anlamda yapılacak araştırma ve çalışmalara perspektif kazandıracığı değerlendirilmektedir

KAYNAKÇA

- Akdoğan, M. (2010) "Avrupa Birliği ve Birlik Üyesi Devletler Arasında Egemenlik İlişkisi", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, 2010, Cilt:6, Sayı:24 ss. 55-76
- Akgün, B. ve M. Cüneyt Özşahin, (2011) “Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Demokratik Konsolidasyon Sorunu: Teorik Bir Çerçeve Anlayışı”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 7, Sayı 28 (Kış 2011), s. 31-57.
- Aron, R. (1976) Demokrasi ve Totalitarizm, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, İstanbul, 1976.
- Arslan, A. (2009) İlkçağ Felsefe Tarihi, C.3: Aristoteles, İstanbul.
- Arblaster, A. (1999) Demokrasi, çev. N. Yılmaz, Ankara: Doruk Yayınları.
- Aydın, A., (2004) Düşünce Tarihi Ve İnsan Doğası, Gendaş Kültür, İstanbul
- Badiou, A. (2010) “Demokrasi Bayrağı”, Demokrasi Ne Alemde?, haz. E. Hazan, çev. S. Kılıç, (15-24) içinde, İstanbul: Metis Yayınları.
- Beetham, D. Boyle, K. (2005).Demokrasinin Temelleri, Adres Yayınları, Ankara

- Cevheri, E. (2018), Avrupa Birliği'nin Akdeniz'deki Demokrasi Teşviki Politikaları: Mısır Örneği, Doktora Tezi
- Çayhan, E. ve Ateşoğlu Güney, N. (1996). Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye, Afa Yay.- Tüses Vakfı, İstanbul.
- Dahl, Robert A. (2015) Demokrasi Üzerine, çev. B. Kadioğlu, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Dahl, Robert A. (1971) :Polyarchy. Participation and Opposition. New Haven [et al.]:Yale UP.
- Davutoğlu, A. (2003). Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği. Anayasa Yargısı, 19 (1) , 0-0 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/anayasayargisi/issue/52003/678137> Erişim tarihi:10.04.2021
- Denk, E. (2018) Egemenliğin Yeniden Ölçeklendirilmesi Girişimi Olarak AB, <http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/360/2018/12/Denk-30.-Yil-Armagani.pdf> Erişim tarihi:10.04.2021
- Durakçay, A, F , Güneş Gülal, A . (2018). Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına Yönelik Yaklaşımında Demokrasi Teşviki . Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi , 3 (3) , 289-310 . DOI: 10.30784/epfad.489242
- Eralp, A. (1996). “Değişen Savaş-Sonrası Uluslararası Sistemde Türkiye ve Avrupa Topluluğu”, Balkır, C. ve Williams, A.M. (der.) Türkiye ve Avrupa İlişkileri içinde Sarmal Yay., İstanbul, 37-63.
- Erdoğan, M. (1998).Liberal Toplum, Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Etgü, M.A. (2015) Kozmopolisten Küreselleşen Dünyanın Devletine Doktora Tezi İstanbul,
- Gözübüyük, Ş. Anayasa Hukuku, Ankara: Turhan Kitapevi, 2000
- Güngör, C. (2011). Marsilius'un Siyaset Kuramı: Defensor Pacis Üzerine. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15 (4), 327-378. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ahbvuhfd/issue/48116/608486> Erişim tarihi:16.04.2021
- Habermas, J. (2002) Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,
- Horowitz A. Donald, (1991) Demokratik Sistemleri Karşılaştırmak, Bülten, TDV. Yayınları. Nisan
- İnceoğlu, S . (2005). Türkiye: AB'nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı . Anayasa Yargısı, 21 (1), 0-0. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/anayasayargisi/issue/52005/678161>, Erişim tarihi:16.04.2021
- Kant, İ. (2020) Ebedi barış Üzerine Felsefi Bir Tasarı, Çev. Celal Yeşilçayır, 2020, Fol Kitap
- Koçak, M. (2006) “Karşılaştırmalı Analiz, İHAM ve AB Ölçütleri”, Anayasa Yargısı Dergisi, Yıl: 2006, Sayı: 23
- Lijphart, A., (1999) Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries, New Haven: Yale UP.
- Macpherson (1984) Crawford Brough, Demokrasinin Gerçek Dünyası, Çev. Levent Köker, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara,
- Manisalı, E. (2002), Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Sessiz Darbe, Derin Yayınları, İstanbul
- Mouffe, C. (2001) Demokratik Paradoks, çev. Cevdet Aşkın, Ankara: Epos Yayınları,
- Özer, A. (2009) Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye, Yönetim Ve Ekonomi Yıl:2009 Cilt:16 Sayı:1 Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Manisa
- Parekh, B. (2005). Çokkültürcülük nedir? (Çev. Özge Olcay), Bülten, 5, s. 99-109.
- Soyaltın Colella, D. (2020). "Avrupa Birliği'nde Hukukun Üstünlüğü Krizi Üye ve Aday Ülkelere Yönelik Önleyici Politikaların Siyaseti" Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 38, Denizli, s. 69-85.

- Uslu, C. (2020), Popülist Egemenlik Anlayışının Teorik Kökenleri: Rousseau Ve Schmitt DÜHFD, Cilt: 25, Sayı: 42, Yıl: 2020, s. 3-38
- Uslu, Ali Resul, (2008) “Avrupa Birliği’nin Demokrasi/Siyasi Şartlılığında Çekme-İtme Dengesi ve Bu Dengenin Bozulması”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 17 (Bahar 2008), s. 105-125